

ŠV. TOMAS AKVINIETIS
St. Thomas Aquinas

SVARSTYTI KLAUSIMAI APIE TIESĄ. KLAUSIMAS XVII APIE SAŽINĘ, 4 IR 5 ARTIKULAI

Disputed Questions on Truth. Question 17 on Conscience.
Articles 4 and 5

KETVIRTAS ARTIKULAS

KETVIRTAS KLAUSIMAS APIE SAŽINĘ.
AR KLYSTANTI SAŽINĖ SAISTO

Ir atrodo, kad nesaisto.

1. Mat Augustinas sako, kad nuodėmė – tai Dievo įstatymui prieštaraujantis žodis, darbas arba noras. Vadinasi, niekas, išskyrus Dievo įstatymą, nesaisto. O klystanti sąžinė Dievo įstatymo neatitinka. Vadinasi, nuodėmėje ji nesaisto.

2. Be to, Laiško romiečiams žodžius: *kiekviena siela valdžiai...* (Rom 13, 1)¹, Augustino Glosa aiškina, kad žemesniajai valdžiai nereikia paklusti, jeigu ji prieštarauja aukštesniosios nurodymui, kaip nereikia paklusti prokonsului, jeigu jis įsako tai, kas priešinga imperatoriui. O klystanti sąžinė yra už Dievą žemesnė. Todėl atrodo, kad jeigu sąžinė liepia tai, kas priešinga Dievo nurodymams, tai klystanti sąžinė niekaip nesaisto.

3. Be to, pasak Ambrozijaus, *nuodėmė yra dieviškojo įstatymo pažeidimas ir nepaklusimas dangaus įsakymams*. Todėl kiekvienas, kuris nepaklūsta dieviškajam įstatymui, nusideda. Bet klystanti sąžinė verčia nepaklusti dieviškajai valdžiai tada, kai žmogus turi sąžinę, kuri jam liepia daryti tai, ką dieviškasis įstatymas draudžia. Vadi-

RAKTAŽODŽIAI: Tomas Akviniėtis, Dievo įstatymas, sąžinė, nuodėmė, tiesa, protas, valdžia.

KEY WORDS: Thomas Aquinas, God's law, conscience, sin, truth, reason, law, authority.

nasi, klystanti sąžinė į nuodėmę veda labiau tada, kai ja vadovaujamosi, negu tada, kai saisto nuodėmėje, jeigu jai nepaklūstama.

4. Be to, pasak įstatymo, jeigu vyro sąžinė jam sako, kad jo ir jo žmonos artimos giminystės ryšiai siekia draudžiamą lygmenį – ir tai, ką sako sąžinė yra panašu į tiesą – tai jis privalo ja vadovautis net ir priešindamasis Bažnyčios nurodymams, net jeigu jam grėstų ekskomunika. Bet jeigu tai, ką sako sąžinė, nelabai panašu į tiesą, tai jis neprivalo paklusti jos balsui, bet veikiau turi paklusti Bažnyčiai. Tačiau apie iš esmės blogus dalykus klystanti sąžinė niekaip negali būti tikėtina. Todėl tokia sąžinė nesaisto.

5. Be to, Dievas yra gailestingesnis negu koks nors laikinas valdovas. Bet laikinas valdovas žmogaus nekaltina nusidėjęs dėl to, ką šis padarė per klaidą. Todėl dar mažiau tikėtina, kad Dievas kaltintų nuodėme tą, kurio sąžinė klysta.

6. Tačiau sakoma, kad klystanti sąžinė saisto tik neutralių, bet ne iš esmės blogų dalykų atžvilgiu. – Bet yra priešingai: juk sakoma, kad iš esmės blogų dalykų atžvilgiu klystanti sąžinė nesaisto, nes jai prieštarauja prigimtinis protas. Tačiau ir dėl neutralių dalykų prigimtinis protas klystančiai sąžinei panašiai prieštarauja. Tad ir pastaruoju atveju klystanti sąžinė nesaisto.

7. Be to, neutralų veiksmą galima tiek pasirinkti, tiek atmesti. Tačiau nėra jokios būtinybės jį atlikti arba nuo jo susilaikyti. Todėl sąžinė negali nieko įpareigoti būtinai atlikti neutralų veiksmą.

8. Be to, jeigu asmuo dėl klystančios sąžinės veikia prieš Dievo įstatymą, tai jo nuodėmė nepateisinama. Tad jeigu tas asmuo veiktų prieš šitaip klystančią savo sąžinę, tai irgi nusidėtų. Todėl reiktų sutikti su išvada, kad jis nusidėtų tiek veikdamas pagal klystančią sąžinę, tiek neveikdamas. Taigi jis būtų suglumintas to, kad nuodėmės niekaip negali išvengti. Bet atrodo, kad tokia padėtis nėra įmanoma, nes, pasak Augustino, *niekas nenusideda tuo, ko negali išvengti*. Vadinasi, neįmanoma, kad išties klystanti sąžinė saistytų.

9. Be to, kiekviena nuodėmė priklauso tam tikrai nuodėmės giminei. Bet jeigu sąžinė kam nors liepia paleistuvauti, tai susilaikymo nuo paleistuvavimo negalima priskirti jokiai nuodėmės giminei. Vadinasi, šitaip prieš sąžinę veikdamas nenusideda. Vadinasi, tokia sąžinė nesaisto.

1. Bet yra priešingai. Yra taip, kaip teigiama Laiške romiečiams: *Visa, kas daroma ne pagal įsitikinimą, yra nuodėmė* (Rom 14, 23). Todėl Glosa sako, kad nuodėmė yra sąžinėje, net jeigu pati savaime ji yra gėris. O ta sąžinė, kuri draudžia tai, kas yra gėris, yra klystanti sąžinė. Todėl tokia sąžinė saisto.

2. Be to, po malonės apreiškimo laikytis Senojo Testamento teisės nurodymų yra ne neutrali, o iš esmės pikta veikla. Todėl Laiške galatams rašoma: *jeigu leisitės apipjaustomi, Kristus jums nebebus naudingas* (Gal 5, 2). Bet apipjaustymą liepianti sąžinė įpareigoja, todėl ten pat priduriama: *Aš pakartotinai išpėju kiekvieną, kuris leidžiasi apipjaustomas: jis tampa įpareigotas laikytis viso įstatymo* (Gal 5, 3). Vadinasi, klystanti sąžinė saisto net ir iš esmės bloguose dalykuose.

3. Be to, nuodėmės šaknys yra valioje. Ir kiekvienas, norintis pažeisti Dievo įsakymą, turi piktą valią. Todėl nusideda. O tas, kuris tiki, kad tai yra įsakymas, ir nori jį pažeisti, turi valią nesilaikyti įstatymo, todėl nusideda. Tačiau tas, kurio sąžinė klysta dėl iš esmės blogų dalykų arba dėl bet kokių dalykų, tiki, jog tai, kas jo sąžinei prieštarauja, prieštarauja Dievo įstatymui. Tad jeigu jis nori tai daryti, nori to, kas priešinga Dievo įstatymui, ir taip jis nusideda. Vadinasi, sąžinė, kad ir kaip ji klysta, saisto nuodėme.

4. Be to, pasak Damaskiečio, sąžinė yra mūsų supratimo įstatymas. O veikti prieš įstatymą yra nuodėmė. Vadinasi, veikti prieš sąžinę, kad ir kokia ji būtų, yra nuodėmė.

5. Be to, įsakymas saisto. O tai, ką sąžinė diktuoja, yra įsakymas. Todėl sąžinė, kad ir kaip ji klysta, saisto.

Atsakymas. Šiuo klausimu egzistuoja skirtingos nuomonės. Mat kai kurie sako, kad sąžinė gali klysti arba dėl iš esmės blogų dalykų, arba dėl neutralių. Dėl iš esmės blogų dalykų klystanti sąžinė nesaisto, o dėl neutralių klystanti saisto. Bet atrodo, kad taip kalbantys nesupranta, ką reiškia pasakymas „sąžinė saisto“. Todėl sakoma, kad sąžinė saisto taip, jog nusideda tas, kuris nevykdo jos nurodymo, bet ne dėl to, kad elgiasi neteisingai. Antraip, reikėtų pripažinti, kad patarimas įpareigoja, nes tas, kuris jo paklauso, pasielgia teisingai. Bet mes nesakome, kad patarimas saisto, nes jo neklausantis nenusideda. Tačiau sakome, kad įsakymas saisto, nes jo nevykdydami nusidedame. Todėl sakoma, kad sąžinė įpareigoja ką nors daryti ne dėl to, kad tuo bus pasiektas koks nors gėris, o dėl to, kad jeigu tai nebus padaryta, tai bus nusidėta.

Tačiau neatrodo, jog žmogus išvengtų nuodėmės, jeigu nuspręstų veikti prieš savo kad ir kaip klystančią sąžinę, ką nors liepiančią kaip Dievo įsakymą; nesvarbu ar lieptų neutralų, ar iš esmės blogą dalyką. Juk antraip išeitų, kad jis turi prieš Dievo įstatymą nukreiptą valią, todėl mirtinai nusideda. Tad nors tokia klystanti sąžinė gali būti pakeista, tačiau kol ji tokia pasilieka, yra įpareigojanti, nes jai nepaklūstantis būtinai nusideda.

Saisto ir teisinga, ir klystanti sąžinė, tačiau skirtingai: teisinga saisto be išlygų ir savaime, o klystanti tik tam tikra prasme ir atsitiktinai.

Sakau, kad teisinga sąžinė saisto be išlygų, nes saisto besąlygiškai ir visais atvejais. Mat jeigu sąžinė žmogui liepia vengti svetimavimo, tai tokios sąžinės jis negalėtų neklausyti ir nenusidėti, nes sunkiai nusidėtų pačiu klaidingu jos neklausymu; ir tol, kol ji pasilieka, jos iš tiesų negalima neklausyti ir nenusidėti. Todėl tokia sąžinė saisto besąlygiškai ir visais atvejais. O klystanti sąžinė saisto tik tam tikru požiūriu ir su sąlyga. Juk tas, kuriam sąžinė liepia užsiimti paleistuvavimu, nėra įpareigotas taip, kad negalėtų atsakyti paleistuvauti nenusidėdamas, nebent tik su sąlyga, kad tokia sąžinė išlieka. Tačiau tą sąlygą galima pašalinti ir nenusidedant. Todėl tokia sąžinė saisto ne kiekvienu atveju, nes gali atsitikti taip, kad sąžinė pasikeis, ir tokiu atveju ji toliau nebesaistys. O kad taip yra tik su sąlyga, sakoma, kad yra tam tikru požiūriu.

Taip pat sakau, kad teisinga sąžinė saisto savaime, o klystanti atsitiktinai. Tai matyti iš to, kad jei žmogus nori arba geidžia vieno dėl kito, tai to, dėl kurio geidžia pirmojo, geidžia savaime, o pirmojo geidžia tarsi atsitiktinai: pavyzdžiui, jei žmogus geidžia vyno dėl saldumo, tai saldumo geidžia savaime, o vyno atsitiktinai. Ir tas, kuris tiki, kad jo klystanti sąžinė yra teisinga (kitaip jis nedarytų klaidos), jos klauso dėl to, jog tiki, kad ji yra teisinga; tačiau, griežtai kalbant, jis paklūsta teisingai sąžinei, kuri tarsi atsitiktinai yra klystanti tiek, kiek tai sąžinei, kurią jis tiki esant teisinga, atsitinka būti klaidingai. Todėl yra taip, kad, griežtai tariant, ji saisto teisinga, tačiau atsitiktinai klystanti sąžinė.

Ir šį sprendimą galima priimti iš Filosofo žodžių, išsakytų *Etikos* septintoje knygoje, kur jis tiria tarsi tą patį klausimą, būtent, ar nesusivaldantis bus tas, kuris nesilaiko vien tik teisingo sprendimo ir teisingo pasirinkimo, ar ir tas, kuris nesilaiko neteisingo (Aristotelis 1990: 201 [1151b]). Ir atsako, jog tas, kuris nesilaiko teisingo proto sprendimo, yra savaime nesusivaldantis, o tas, kuris nesilaiko klaidingo sprendimo, yra atsitiktinai nesusilaikantis; ir pirmu atveju jis yra besąlygiškai nesusilaikantis, o antruoju – tik su tam tikra sąlyga. Mat savaime esantis yra besąlygiškai esantis, o atsitiktinai esantis yra su tam tikra sąlyga esantis.

1. Todėl į pirmąjį argumentą reikia atsakyti, kad nors tai, ką klystanti sąžinė sako, neatitinka Dievo įstatymo, tačiau klystantysis jos žodžius suvokia kaip patį Dievo įstatymą. Todėl jam atrodo, kad jiems nepaklusti, vadinasi, nepaklusti Dievo įstatymui, nors gali atsitikti, kad toks nepaklusimas nereiškia nepaklusimo Dievo įstatymui.

2. Į antrąjį atsakytina, jog tas argumentas veikia, jeigu tą, kuris privalo paklusti, skirtingi aukštesniosios ir žemesniosios valdžios nurodymai skirtingais keliais pasiekia. Bet kalbamu atveju taip nėra, nes sąžinės įsakymas jos turėtoji yra ne kas nors kita kaip Dievo nurodymo perdavimas, kaip tai matyti iš pirmo ir antro artikulo. Tačiau pateiktame pavyzdyje situacija būtų tokia pati, jeigu tą, kuris privalo paklusti, imperatoriaus įsakymas pasiektų tik per prokonsulą, o prokonsulas įsakinėtų tik perskaitydamas imperatoriaus įsakymą. Tokiu atveju paniekinti prokonsulo įsakymą (nesvarbu ar prokonsulas sako tiesą, ar meluoja) būtų tas pat, kas paniekinti imperatoriaus įsakymą.

3. Be to, pasak Ambrozijaus, *nuodėmė yra dieviškojo įstatymo pažeidimas ir nepaklusimas dangaus įsakymams*. Todėl kiekvienas, kuris nepaklūsta dieviškajam įstatymui, nusideda. Bet klystanti sąžinė verčia nepaklusti dieviškajai valdžiai tada, kai žmogus turi sąžinę, kuri jam liepia daryti tai, ką dieviškasis įstatymas draudžia. Vadinasi, klystanti sąžinė į nuodėmę veda labiau tada, kai ja vadovaujamosi, negu tada, kai saisto nuodėmėje, jeigu jai nepaklūstama.

3. Į trečiąjį atsakytina, kad dėl iš esmės blogų dalykų klystančios sąžinės įsakymas prieštarauja Dievo įstatymui, bet tai, ką ji sako, pateikia kaip Dievo įstatymą. Todėl nepaklūstantis tam sąžinės įsakymui atrodo kaip Dievo įstatymo pažeidėjas, nors tą įsakymą vykdančias savo veikla mirtinai Dievui nusideda, nes nuodėmė glūdi pačioje klaidoje, kadangi klystantis nežino tai, ką privalo žinoti.

4. Į ketvirtąjį atsakytina, jog tais atvejais, kai tai, ką sako sąžinė, mažai panašu į tiesą, reikia ją nutildyti, bet nepavykus tai padaryti, negalima prieš ją eiti, nes tai būtų mirtina nuodėmė. Tuo įrodoma ne tai, jog klystanti sąžinė, kurios nepavyksta nutildyti, nesaisto, o tik tai, kad saisto ne be išlygų ir ne kiekvienu atveju.

5. Į penktąjį atsakytina, kad remiantis šiuo argumentu, negalima daryti išvados, jog klystanti sąžinė, jeigu jos liepimu nesivadovaujama, nesaisto nuodėme, bet reikia daryti išvadą, jog klystanti sąžinė, jeigu jos liepimu vadovaujasi, nuodėmę atleidžia. Todėl argumentas nagrinėjamam klausimui netinka. Tačiau jo išvada yra teisinga tuo atveju, jei pati klaida nėra nuodėmė: pavyzdžiui, kai padaroma dėl fakto nežinojimo. Bet jeigu padaroma dėl įstatymo nežinojimo, tai išvada negalioja, nes pats nežinojimas yra nuodėmė; juk net teisėjas pasaulietis nepriima pasiteisinimo įstatymo nežinojimu iš to, kuris jį privalėjo žinoti.

6. Į šeštąjį atsakytina, kad nors prigimtinis protas turi tai, kuo klystančios sąžinės liepimui galima prieštarauti tiek neutraliuose, tiek iš esmės bloguose dalykuose, tačiau jis neprieštaruoja, nes jeigu prieštarautų, tai sąžinė neklystų.

7. Į septintąjį atsakytina, kad neutralus veiksmas pats savaime nieko neįpareigoja, tačiau manymas, kad jis įpareigoja, įpareigoja tą, kuris taip mano.

8. Į aštuntąjį atsakytina, jog tas, kurio sąžinė liepia paleistuvauti, nėra visais atžvilgiais suglumintas, nes gali imtis to, kas neleistų nusidėti, tai yra klystančią sąžinę pakeisti. Tačiau pasiliekanči klystanti sąžinė jį glumina. Ir tai suprantama, kad tam tikroms prielaidoms esant, žmogus nuodėmės negali išvengti. Pavyzdžiui, esant tuščios garbės troškimo prielaidai, tas, kuris turėtų duoti išmaldą, nuodėmės negali išvengti, nes jeigu ją duoda dėl tuščios garbės, tai nusideda, o jeigu neduoda, tai pažeidžia įstatymą.

9. Į devintąjį atsakytina, kad jei klystanti sąžinė liepia ką nors daryti, tai liepia atsižvelgdama į tam tikrą gėrio aspektą, arba kaip į teisingumo, santūrumo, arba kitų dorybių veiklą, todėl sąžinės įsakymo pažeidėjas patenka į tai dorybei, kurios rūšimi sąžinė grindžia tą savo liepimą, priešingą ydą. Jei sąžinė tą liepimą grindžia arba dieviškuoju įsakymu, arba tik kurio nors viršesniojo įsakymu, tai pažeidėjas daro nepaklusnumo nuodėmę.

PENKTAS ARTIKULAS

PENKTAS KLAUSIMAS APIE SĄŽINĘ. AR DĖL NEUTRALIŲ DALYKŲ KLYSTANTI SĄŽINĖ SAISTO LABIAU AR MAŽIAU NEGU AUKŠTESNIOJO ĮSAKYMAS

Ir atrodo, kad mažiau.

1. Juk dvasininkas duoda įžadus paklusti už save aukštesniajam ir privalo juos vykdyti, kaip apie tai sakoma Psalmėse: *Darykite įžadus... ir vykdykite juos!* (Ps 75, 13). Todėl atrodo, kad reikia paklusti ne savo sąžinei, bet aukštesniajam. Taigi reikia labiau klausyti aukštesniojo negu sąžinės.

2. Be to, aukštesniajam visada reikia paklusti dalykuose, kurie nėra nukreipti prieš Dievą. O neutralūs dalykai nėra nukreipti prieš Dievą. Vadinasi, juose reikia paklusti aukštesniajam. Todėl ankstesnė išvada lieka galioti.

3. Be to, Laiško romiečiams (Rom 13, 2) Glosa sako, kad aukštesnei valdžiai reikia paklusti labiau negu žemesnei. O aukštesniojo siela yra aukštesnė už valdinio sielą. Todėl aukštesniojo įsakymas valdinį saisto labiau negu jo paties sąžinė.

4. Be to, ne valdinyš turi spręsti apie aukštesniojo įsakymą, o veikiau viršininkas apie valdinio veiksmus. Tačiau valdinyš svarstyty viršininko įsakymą, jeigu dėl savo sąžinės jo įsakymui nepaklustų. Vadinasi, nesvarbu ką sąžinė dėl neutralių dalykų sako prieš viršininko įsakymą, reikia jam paklusti.

Bet yra priešingai. Dvasinis saitas yra stipresnis už kūniškąjį, vidinis už išorinį. Bet sąžinė yra vidinis dvasinis saitas, o aukštesniojo įsakymas yra išorinis ir kūniškas saitas, kaip matyti iš to, jog visų valdovų valdžia yra laikina. Todėl amžinybėje ji neteks galios, kaip akivaizdu iš Glosos Pirmajame laiške korintiečiams (1 Kor 15, 24). Todėl atrodo, kad sąžinei paklusti reikia labiau negu aukštesniajam.

Atsakymas. Šio klausimo sprendimas gali tapti aiškus dėl to, kas jau buvo pasakyta. Mat jau minėta, kad sąžinė saisto tik Dievo įsakymo galia arba pagal surašytą įstatymą, arba pagal prigimčiai duotą įstatymą. Todėl sąžinės saito lyginimas su viršininko įsakymo saitu yra ne kas nors kita, kaip dieviškojo įsakymo saito lyginimas su viršininko įsakymo saitu. Todėl, jei dieviškasis įsakymas įpareigoja priešingai viršininko įsakymui, jis įpareigoja labiau negu viršininko įsakymas. Taip pat ir sąžinės saitas bus svarbesnis už viršininko įsakymo saitą, ir sąžinė saistys net jei tuo pačiu metu egzistuos priešingas viršininko įsakymas.

Tačiau šioje situacijoje teisinga ir klaidinga sąžinė veikia skirtingai. Mat teisinga sąžinė besąlygiškai ir tobulai įpareigoja priešintis viršininko įsakymui. Būtent besąlygiškai, nes jos įpareigojimo negalima atsisakyti, nepakeitus pačios sąžinės. O ją pakeisti, vadinasi, nusidėti. Tobulai įpareigoja, nes teisinga sąžinė saisto ne tik tuo, jog tas, kuris jai nepaklūsta, nusideda, bet ir tuo, kad jis lieka nuodėmės nesuteptas, kad ir koks priešiškas būtų viršininko įsakymas.

Tačiau klystanti sąžinė saisto prieš viršininko įsakymą net ir neutraliuose dalykuose su sąlyga ir netobulai. Su sąlyga, nes įpareigoja ne kiekvienu atveju, o tik su sąlyga, kad išlieka klystančia: juk tokią sąžinę galima ir privalu pakeisti. O netobulai saisto todėl, kad tas, kuris jos neklauso, nusidės, bet ne dėl to, kad tas, kuris jai paklus, nuodėmės išvengs, kai viršininkas įsakys priešingai, jeigu neutraliame dalyke viršininko įsakymas jį įpareigoja. Tokiu atveju jis nusideda, jeigu neveikia, nes tuo eina prieš sąžinę, arba veikia, nes tuo nepaklūsta viršininkui. Tačiau sunkiau nusideda, jeigu, sąžinei išliekant klystančiai, nedaro to, ką ji liepia, nes sąžinė saisto stipriau negu viršininko įsakymas.

1. Todėl į pirmąjį reikia atsakyti, jog tas, kuris duoda paklusnumo įžadus, privalo paklusti tuose dalykuose, kuriuos paklusnumo gėris apima, ir nei klystanti sąžinė nuo šio įsipareigojimo negali atleisti, nei sąžinės saito tas įsipareigojimas

negali atrišti, todėl žmoguje veikia du vienas kitam priešingi įsipareigojimai. Tas, kuris priklauso sąžinei, yra didesnis, nes stipresnis, o silpnesnis, nes lengviau atrišamas. Kitas, tai yra paklusnumas aukštesniajam, priešingai, negali būti atrištas taip, kaip klystanti sąžinė gali būti pakeista.

2. Į antrąjį atsakytina, kad nors tas dalykas savaime yra neutralus, tačiau dėl sąžinės liepimo neutralumo netenka.

3. Į trečiąjį atsakytina, kad nors viršininkas yra aukščiau už valdinį, tačiau Dievas, kurio įsakymo pavidalu sąžinė saisto, yra už jį aukštesnis.

4. Į ketvirtąjį atsakytina, kad valdiniui reikia spręsti ne apie viršininko įsakymą, bet apie jo vykdymą, kurio iš jo tikimasi. Juk kiekvienas privalo savo veiksmus tirti tomis prigimtomis arba įgytomis, arba įkvėptomis žiniomis, kurias iš Dievo turi, nes kiekvienas žmogus privalo veikti protingai.

Literatūra

Aristotelis. 1990 a. *Nikomacho etika*. Iš senosios graikų k. vertė Jonas Dumčius. *Rinktiniai raštai*: 61–273. Vilnius: Mintis.

Nuorodos

¹ Šis pasakymas neatitinka Česlovo Kavaliausko vertimo.

Iš lotynų kalbos vertė prof. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS,
nepriklausomas tyrėjas

Versta iš *Sancti Thomae de Aquino Quaestiones disputatae de veritate*, quaestio XVII.
Textum adaequatum Leonino 1972 edito ex plagulis de prelo emendatum ac translatum
a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit
<https://www.corpusthomicum.org/qdv15.html> [žr. 2022 09 07]